

Ingermanland og Ruija¹, to greiner av finsk ekspansjon

Lassi Saressalo

Myten om kvenene som urbefolkning

Denne artikkelen, som nesten alle artikler som omhandler kvenenes bakgrunnshistorie, begynner med Ottar, høvdingen fra Hålogaland som foretok sjøreiser rundt Ruija til Kvitsjøen, til det mytiske Bjarmeland, og skrev til kong Alfred om disse reisene (Haavio 1965, 102–175). Dette historiske dokumentet er det første som nevner kvenene, et folk som bor i innlandet sør for nordmennene og samene, og som nordmennene iblant kjempet med, iblant var på samme side som, som når man skattla samene og slåss mot karelerne. Det er kanskje professor emeritus Kyösti Julku, som har utført sitt livsverk ved universitetet i Oulu, som har skrevet mest, og mest saklig om dette forhistoriske folket. Hans teorier om den fjerde av de finske forhistoriske stammene, kvenene eller kainuboerne (kainulaiset), har vært gjenstand for kritisk gransking i hele den tiden de har eksistert. Imidlertid er det ingen som direkte har greidd å påvise at de skulle være usanne. Hans oppfatning er at det før den dokumenterte historie har vært et maktsenter innerst i Bottenvika, sør for Finnmark mellom Helsingland og Karelen, hvorfra så blant annet birkarlsystemet med sin handelsvirksomhet med og skattlegging av Lappland og Ruija seinere har fått sitt incitament. Det skulle til og med ha hatt sin egen konge, Faravid – Kaukomieli, og endatil slektskapsbånd til midtnorske lokale høvdingar. Denne urstammen skulle ved overgangen til det andre

årtusen etter hvert ha smeltet sammen med nybyggerbefolkningen som kom fra sør og øst. Et slikt forhistorisk folk skulle altså naturligvis hatt forbindelser også med den fremrykkende norske bosetningen langs kysten i nord, blant annet med maktutøvere av typen Ottar fra Hålogaland. (Julku 1986, 11–24)

Et slikt folks faste forbindelser med havlandet i Ruija har også kunnet føre til klare hevdområder til "sitt eget hav", som Kustaa Vilkuna allerede i sin tid konstaterte idet han skisserte et bilde av Kvenland – det fangstområdet han nevner som Kvenhavet ligger jo i traktene ved den nåværende Kvæningen, og det fins jo langs Ruija-kysten tallrike stedsnavn med leddet kven- (Vilkuna 1957, 42–44). Riktignok har Jouko Vahtola verdsloggjort dette tankemønsteret ved å gi disse navnene en naturgeografisk forklaring (Vahtola 1980, 464–465).

Forutsatt at det har eksistert et slikt maktsenter innerst i Bottenvika, dateres det tilbake til merovingertiden eller til tidlig vikingtid og allerede til tiden før Ottars berømte beretning om ferden til Kvitsjøen. Varig kvensk befolkning på mulige faste bosetningsplasser i Ruija har i tidens løp smeltet sammen med den gamle sjøsamepopulasjonen og/eller med den nyere norske ekspansjonen i andre halvdel av det første årtusen.

Det er klart at den kjente eldste seinmiddelalderbefolkningen av finsk opprinnelse i Ruija (som av nordmennene ble kalt kvener) ikke har dannet noen betydelig maktpolitisk

¹ Ruija kan bety Finnmark, Finnmark og Nord-Troms eller Nord-Norge mer generelt. Ofte brukes betegnelsen om de områdene i Nord-Troms og Finnmark der det bor folk av finsk avstamning.

gruppe i kystbosetningene ved Ishavet. I stedet kan de hypotesene som her er konstatert om det forhistoriske folket ved Bottenvika, dersom det kan bevises at de er riktige, endre vårt syn på maktpolitikken i regionen. Denne antatte populasjonen begynte likevel å oppløses seinest på 1100-tallet, idet den smeltet sammen med den store nybyggerbosetningen av vestfinsk opprinnelse, som slo seg ned i området, samt med den karelske ekspansjonen til områdene innerst i Bottenvika, delvis ved at de muligens gikk over til å drive med samiske næringer (fangsthusholdning) og dannet en befolkning som seinere ble kalt skogsamer. Seinere er området blitt påvirket av den svensk-skandinaviske ekspansjonen mot Nord-Sverige, av den savolaksiske nybyggerbefolkningen, og også av en tydelig norsk innflytelse i Tornedalen.

I middelalderen vokste det såkalte birkarlenes handelskompani frem innerst i Bottenvika. Dette utbredte naturligvis sin kommersielle virksomhet også til Ruija. Den omtale av kvenene man møter i dokumenter fra 1500-tallet er etter min oppfatning følger av denne aktiviteten. (Se bl a Fjellström 1965, 42–56, Vahtola 1980, 489–511.)

Urfolkene i sør

Ingrierne og voterne er to østersjøfinske urfolk ved Finskebuktas sørlige kyst, og ved dens nordøstlige hjørne til det nåværende Leningrad oblast rundt byen St. Petersburg og på kyststrekningen vestover fra St. Petersburg til grensen mot Estland. Ingrierne og voterne taler klart egne språk, som har utviklet seg fra det østersjøfinske urspråket og har som sine nærmeste slektninger finnene, karelerne, esterne og vepserne. Disse folkegruppene språk begynte å differensieres allerede ved midten av det første årtusen, og ved slutten av årtusenet kan man anse at disse i dag kjente gruppene allerede har eksistert. (Se Uino 1992, 29–34, Kirkinen 1992, 35–38, Wiik 2002, 399–404.)

Ingriernes stilling har kanskje vært svakere enn voternes. Det har aldri dannet seg noen tydelig forvaltningsmessig enhet blant dem, og da de språklig sett lå nært karelsk og finsk, har de hatt meget lett for å bli assimilert, spesielt da finsk bosetning spredte seg til deres midte ved begynnelsen av Sveriges stormaktstid. Voterne på sin side stiger frem i historiebildet spesielt da Novgorod hadde sin stormaktstid, da dens forvaltningsmessige område var inndelt i femdeler og voternes rike utgjorde en av disse femdelene. Voternes skjebne ble likevel nettopp Novgorod, og så seinere Moskvass Russland og en fremrykkende slavisk bosetting, samt det at de fysisk ble værende i området for de hundreårige stridene mellom øst og vest (Kirkinen 1992, 39–42).

I slutten av det første årtusen, 500–700 e.Kr., begynte det å flytte slaviske stammer, bl a krivitser og slovenere til området, til det nåværende Ingermanland, og kulturkontaktene, det å bo side ved side og overlappende med hverandre, tok til samtidig med at befolkningsgruppene blandet seg med hverandre. (Kotskurkina 2005). Av denne befolkningen dannet det seg i begynnelsen av det andre årtusen en russisk grunnbefolkning, som også tok den administrative makten i området sitt (Uino 1992, 20). Denne prosessen kan sammenlignes med den skandinaviske (norske) ekspansjonen som skjedde i Ruija. Til de nordlige delene av Ingermanland, til Det karelske neset, flyttet det blant ingrierne inn en befolkning som språklig sett var av tavastlandsk opprinnelse, og også karelske innbyggere (Saressalo 2000, 12).

Den eldre migrasjonsfasen

Den eldre egentlige migrasjonen av finner som var rettet mot Ruija, var en fortsettelse av den nybyggerbosetningen som var orientert mot nord, og som for finnenes del tok til allerede på 1500-tallet. Det var for det første en migrasjon med utgangspunkt i vestfinsk åkerdyrkingskultur og husdyrhold

og gikk til breddene av de store elvene som renner ut i Bottenvika, og for det andre en delvis ukontrollert savolaksisk ekspansjon, som forflyttet seg nordover idet den utnyttet villmarksområdene øst for innsjøen Oulujärvi. Denne var basert på svedjebbruk, og krevde derfor særlig store områderessurser. Den nye bosettingen, som orienterte seg mot Torne- og Kemi-vassdragenes bredder, strakte seg allerede i begynnelsen av 1700-tallet til trakter der jordbruk ikke lenger var mulig, og forflyttet seg videre over fjellområdet til de skjermede fjorddalene i Ruija, og derfra videre til kysten. Faktorer som trakk var den delvis frie retten til å få jord, skattelettelse, frihet fra å bli tatt inn i militæret og den generelle kunnskapen som sesongfisket hadde brakt med seg om mulighetene havlandene bød på. Faktorer som virket pådrivende var den kraftige veksten i befolkningen og den juridiske muligheten til å løse ut arvingene fra slektsgårdene, noe som igjen muliggjorde en overveid migrasjon til nye områder; til Ruija. Den andre migrasjonsbølgen finner sted fra begynnelsen av 1800-tallet til ut i andre halvdel og noe seinere enn det (Saressalo 1996, 81-93).

I Ingermanland tok striden mellom øst og vest til allerede på 1200-tallet, da østersjøstatene i vest, Sverige, Danmark og Tyskland, og i øst Novgorod, søkte å styrke sine makt- og handelspolitiske posisjoner i dette sentrale knutepunktet for handelsreiser. Krigene fortsatte nesten uten stans frem til 1600-tallet. Etter at Novgorod var blitt svekket, steg Moskvas Russland frem som en østlig makt, som tok kontroll over området, og grensen mellom øst og vest ble trukket i elven Narva, den nåværende grensen mellom Russland og Estland. Her ble også den religiøse grensen mellom den bysantiske kirken og Vatikanet satt. På den tiden var det cirka 70 000 innbyggere i Ingermanland, ingriere, votere, slaver og karelere, alle ortodokse (Kirkinen 1992, 42-50, Saloheimo 1992, 67-82).

Kampen om Ingermanland fortsatte

helt frem til 1617, da Sverige fikk kontroll over Ingermanland, Karelen i dens nordlige del og Estland. Her starter egentlig ingermanlandfinnenes historie, akkurat som ruijafinnesnes historie egentlig tar til fra og med begynnelsen av 1700-tallet.

Under Sveriges herredømme kom befolkningen i Ingermanland under et sterkt kulturelt press. Det svenske forvaltningssystemet endret forholdene når det gjaldt jordeie; jord ble gitt i len til seierherrene, og de selvstendige bøndene oppdaget at de var havnet i en føydal, kuert posisjon. Men det mest sentrale kulturelle presset kom likevel fra religionen. Den ortodokse urbefolkningen ble etterlatt uten åndelig støtte, man fikk ikke utdanne prester og ikke importere dem fra Russland, og til og med en tvangsomvending av den ortodokse befolkningen til lutherdommen tok til. Da befolkningen enda under krigen i 1656-1658 hadde vist seg lojale mot Russland, flyttet størsteparten av den ortodokse befolkningen, spesielt den karelske befolkningen, østover til Russland, eller de ble forvist dit, der det såkalte tverkarelnes område oppstod på nordvestsiden av Moskva. Visst var området i og for seg forlokkende, et område som som var tømt for beboere og som egnet seg til jordbruk; slik at forsvenskingspresset ikke er den eneste faktoren i prosessen som førte til fremveksten av Tverkarelen. Folk som hadde flyttet, var blitt forvist eller hadde flyktet dit utgjorde nesten 10 % av den totale befolkningen i området, cirka 8 500 personer; i alt et par tusen husholdninger forlot sin hjemtrakt (Saressalo 2000, 12-13).

Dette igjen betydde at det oppstod et befolkningsvakuum i Ingermanland i de nye fruktbare bosetningsområdene som var innlemmet i Sverige. Muligheten lokket den lutherske finske befolkningen til å rydde land som var lagt i ruiner av krigen til igjen å bli frodig, og til å slå seg ned i landsbyene. Det vokste frem ingermanlandfinske bygder og bosetningsområder. Årsaker som gjorde at området virket tiltrekkende på folk var

mulighetene til å bosette seg i de nye områdene, som også i Ruija skattelettelse, frihet fra å bli tatt inn i militæret, og en årsak som drev folk til å flytte var også her befolkningsveksten i hjemtraktene. Mens den savolaksiske ekspansjonen mot nord fikk sin kraft nærmest fra det nordlige og det østlige Savolaks, kom de som kom til Ingermanland hovedsakelig fra de savolaksiske sjøområdene, fra det såkalte Stor-Savolaks. En annen befolkning som flyttet, var de lutherske sydøst-tavastlenderne på Det karelske neset fra Äyräpää sorenskriveri. Det vokste frem bosetningsområder av savakkere og äyrämöinere og stammer som delvis erobret livsområder også fra de stadig færre ingrierne og voterne (Saloheimo 1992, 78-81).

Antallet lutherske husholdninger økte til vel 3 000. Etter at disse migrasjonene hadde skjedd, begynte situasjonen i befolkningsforholdene å stabilisere seg, og holdt seg også slik helt til begynnelsen av 1900-tallet. Nord-, Øst- og Midtre Ingermanland ble lutherske, Vest-Ingermanlands tradisjonelle ortodokse votiske og ingriske bosetningsgrunnlag holdt seg levende; blant dem bosatte det seg ortodokse russere, og slik begynte assimilasjonen av disse østersjøfinske urfolkene inn i den sterkere slaviske befolkningen.

De nyere migrasjonsprosessene

De sentrene i Ruija som i begynnelsen av 1800-tallet tilbød gruve- og lønnsarbeid, kan man sammenligne med utviklingen i Ingermanland på 1700-tallet og i det påfølgende århundret. Peter den store begynte allerede i 1703 å bygge en ny hovedstad for sitt rike ved Neva-elvens delta. På den tiden var krigen som pågikk i området fremdeles uavsluttet, men i 1712 ble det senteret som ble fremhevet som hovedstad, i en forstand et skjebnested for den ingermanlandske befolkningen – så vel på godt som på ondt. Etter at Sverige hadde tapt Den store nordiske krigen i 1721, ble Baltikum, Ingermanland

og Viborg-Karelen innlemmet i Russland. I Ingermanland stabiliserte det russiske føydale jordeiesystemet seg, noe som etter hvert førte bøndene over i livegenskap. Etter vel hundre år ble livegenskapet avskaffet, og man gikk i Russland over til det såkalte semstvo-systemet. Etter dette tilhørte ikke bonden lenger landeieren "som sjel", men han hadde mulighet til å flytte fra stedet til et annet sted og delta i den beslutningsprosessen som gjaldt ham selv – dog hadde store landeiere også fremdeles større rettighet i beslutningsprosesser som gjaldt eiendom (Saressalo 2000, 14–15).

Den nyere finske bosettingsprosessen i Ruija tok til i begynnelsen av 1800-tallet og rettet seg hovedsakelig mot gruvetrakter i Alta, Lyngen, Skjervøy og andre steder som hadde startet virksomhet og der det trengtes mye menneskelig arbeidskraft. Og det fantes det enda nok av i det nordlige Finland, god og billig arbeidskraft. Samtidig trengte fiskeriene, som var i ferd med å bli industrialisert, også de mye menneskelig arbeidskraft, som man blant annet fikk fra innlandet som sesongfiskere. Når tilbudet om arbeid varte ved, og når det for sesongarbeiderne bød seg en mulighet til å få jord der de kunne bo og drive med litt jorddyrking, bosatte det seg folk på nye bosteder, nå hovedsakelig i det østlige Ruija i Varanger-området og østover derfra. Også på russekysten på Kola oppstod det finsk bosetning. Forholdene for jordeie tilsvarte i det vestlige Ruija i begynnelsen av perioden i noen grad et føydalt system, men den finske bonden, som var i ferd med å bli fornorsket, havnet likevel ikke i livegenskap eller ble bundet til jorda. En annen sak var økonomisk bundethet til kjøpmannssamfunnet og forvaltningens beslutningsprosess vedrørende eiendom (Saressalo 1996, 81–93). For østfinnene ble St. Petersburg et russisk Ruija på 1800-tallet. Den voksende metropolen svelget uavbrutt bygningsarbeidskraft, bygningsmaterialer, tre og granitt, husholdningsartikler, melk, smør, høy, håndverkere og tjenestefolk. Disse fikk man så vel fra Ingermanland som, for det meste, fra Sørøst-Finland. Også interessen

blant St. Petersburgs aristokrati og høyere middelklasse for å bygge sommervilla på Det karelske neset og i Ingermanland bandt den derværende jordbruksbefolkningen til eiendomsskjøtsel og som tjenestefolk. Folk i Ingermanland flyttet ikke nødvendigvis til byen, men tilfredstilte kjøpernes behov med daglig handel, som var blitt enklere på grunn av jernbaneverkets utvikling i det lokale nettet i St. Petersburg, som var blitt en millionby. Ingermanlendere og finner gikk likevel også over i industriens tjeneste, og dannet slik en ny sosialgruppe som var basert på lønnsarbeid (Saressalo 2000, 18-19).

Samfunnsvirksomhet på befolkningens eget språk i Ingermanland

Sammenlignet med svensketiden var den første perioden under russisk styre gunstig for kulturen på befolkningens eget språk. Allerede under svensketiden var det i Ingermanland opprettet et nettverk av lutherske menigheter. Russland lovet etter fredsslutningen i 1721 samme posisjon for den lutherske kirken og for den oppstartede folkeskoleinstitusjonen som de hadde hatt tidligere. Det var riktignok vanskelig i begynnelsen; den ortodokse russiske befolkningen økte stadig, og på 1700-tallet var det ikke enkelt å få lutherske prester til å tjene under temmelig ugunstige forhold blant en allmue som var forrået av krigen. Da Russland så erobret hele Finland i krigen 1808–1809, begynte situasjonen å bli tydeligere. I 1832 ble Ingermanland innlemmet i St. Petersburgs lutherske bispedømme, som til tross for sin tyskhet, gjennom hele århundret greidde å ta seg av det læremessige autonomiet og den forvaltningsmessige selvstendigheten for den lutherske kirken i hele området. Dette førte til at sjelesorgen for den finskspråklige lutherske befolkningen og samtidig folkeopplysningen i området etter midten av 1800-tallet langt på vei var i hendene på prester og lærere som var importert fra Finland, og samtidig ble også fremveksten av en nasjonal finsk

bevegelse mulig i Ingermanland. Det ble til og med opprettet et finskspråklig lærerseminar i Ingermanland, og skolevesenet ble utviklet etter finsk mønster.

Selv om russifiseringsprosessen på slutten av 1800-tallet førte til en kraftig svekkelse av det finske språkets stilling i folkeopplysningen, og den russiske loven om folkeopplysning av 1908 offisielt også stanset den finskspråklige undervisningen, fortsatte det kulturelle arbeidet på folkets språk i andre former så vel når det gjaldt kirkelig som annen samfunnsmessig virksomhet. Prestegårdene med sine bibliotek var blitt kultursentra, og via dem ble det også spredt finskspråklige aviser, som ble utgitt i St. Petersburg. Via disse tok også den samfunnsmessige debatten til, som siden kulminerte i revolusjonens virvler. Sangfestene, som hadde tatt til rundt århundreskiftet og samlet tusenvis av finskspråklige, og der det ble skapt en finsknasjonal ånd og en følelse av samhörighet, var manifestasjoner av det nasjonale arbeidet. Den betydning de hadde vises ved at da første verdenskrig kom, ble virksomheten undertrykket som en del av Russlands kamp mot nasjonale anstrengelser som forekom på deres område. Alt i alt skapte den finskspråklige virksomheten på 1800-tallet et godt kulturelt grunnlag, og leseferdighet var meget utbredt (Saressalo 2000, 20–23).

Hvordan var det så i Ruija?

Det finnes vel andre som kunne svare bedre på dette spørsmålet, men noen paralleller kan man kanskje finne.

Den finske nasjonale vekkelsen nådde knapt ruijafinnene, og langt mindre da den gamle finskattede delen av befolkningen. Også de impulser fra den nasjonale kulturen som på 1800-tallet bredte seg fra Finland til Norge ble undertrykket på grunn av samfunnets og kirkens kraftige motstand. Likevel ble mulighetene for den nasjonale kulturen prøvd; det ble tilbudt undervisning

i finsk, det ble utdannet lærere til å ta finsk i bruk i undervisningen; men det ser likevel ut til at det bakenfor alltid var en temmelig sterk fornorskningspolitik. (Eriksen-Niemi 1981) Ikke på noe tidspunkt dannet det seg samme slags kirkelig-kulturelle finsknasjonale bevegelse i Norge som den som vokste frem i Ingermanland. Her må man også merke seg den finske nasjonale vekkelsens karakter; den kjempet mot russifiseringsprosessene med de midler det autonome statssystemet hadde unt den, samtidig som det i landet pågikk en særlig hard språkpolitisk kamp for å heve det finske språket opp blant kulturspråkene. Oppmerksomheten rettet seg mot forholdene i hjemlandet, og naturligvis også mot den sterke finske befolkningen rundt St. Petersburg. Folkeutdannerens blikk nådde neppe over til Ruija, og i den grad det gjorde det, tok det norske samfunnet meget strengt fatt i saken for å undertrykke den.

Bare den læstadianske bevegelsen fungerte som støtte for den finskspråklige kulturen i Ruija. Etter at den læstadianske bevegelsen etter Kautokeino-hendelsene hadde endret seg fra å være en samisk bevegelse til å bli en finsk bevegelse, utgjorde den for den finskspråklige befolkningen ved siden av hverdagspråket nesten den eneste muligheten til å bruke sitt eget språk, et språk som samtidig inneholdt en kraftig åndelig ladning. Som det ofte er blitt konstatert, fantes det i læstadianismen sterke trekk av etnisk bevegelse; likevel ikke en slik nasjonalfinsk ånd som holdt ved like og politisk sett bevisst utviklet den ingermanlandfinske lutherdommen. Dens innhold støttet det lille menneskes rett til hjertets tro på sitt eget språk, og dens motvekt i det norske samfunnet var den norske statskirken, som på sin side dominerte det religiøse og kulturelle livet meget suverent (Bjørklund 1985, 314-314, Saressalo 1996, 251-263).

Noen presse på eget språk oppstod ikke i Norge til tross for forsøk, og slett ikke skjønnlitteratur. En årsak til dette var naturligvis det at befolkningen var så liten, og bosetningen i området spredt; etter min mening

må man også merke seg dialektforskjellene mellom den spredte befolkningen, og den skriftlige fornorskningen av den eldre befolkningens del allerede idet 1800-tallet tok til; det var lettere å lese norsk enn det fremmede finske skriftspråket.

Folkekulturen i Ingermanland er for finlendere i hovedsak kjent takket være folkloren, spesielt kvinnes lyrikk på kalevalameter. På midten av 1800-tallet ble det funnet eldre folkediktning som en del av et stort finsk prosjekt – en leteaksjon etter historien på sitt eget språk. Også folkesang- og -musikktradisjonen ble registrert og tatt vare på i arkiver i stort omfang før revolusjonen i Russland stengte feltet. Den lutherske religiøse kulturen ga grunnlag for en salmekultur, og via den også for en mer omfattende korsangtradisjon, som i og for seg med sine sangfester hovedsakelig hadde sin opprinnelse i Estland (Saressalo 2000, 25-28).

Det var ikke mange tradisjonsforskere på 1800-tallet eller i begynnelsen av forrige århundre som kom frem til Ruija. Kanskje en og annen gjorde en avstikker dit fra prestegården i Utsjoki (Fellmann 1906), kanskje norske forskere som var interessert i finsk kultur søkte den, slik som Qvigstad (1921) og Beronka (1921). En og annen som seinere ble klandret for å være storfinlender skrev rapporter om ruijafinnes liv, slik som Ervasti (1884) eller Dag Skogman (1879). Men disse anstrengelsene hadde ingen konsekvens; folket levde sitt liv, og forskerne sitt eget. Paulaharju ferdedes først på 1920-tallet i Ruija, og heller ikke hans store arbeid har mange kvener lest på originalspråket – kanskje stavet seg gjennom den svenskspråklige versjonen en gang (Paulaharju 1928, 1935). Det fantes ikke noe grunnlag som var gunstig for en folkebevegelse og som man kunne ha bygget noe på som i dag kalles kvenkultur.

Assimilasjon eller undergang

Den russiske revolusjonen betydde dødsstøtet for den ingermanlandfinske kulturen. Ingermanlendernes nasjonale bestrebelser – språket og religionen – ble fordømt som reaksjonære, borgerlige og nasjonalistiske. Også den ingermanlandske befolkningen ble splittet i to. Den urbaniserte arbeiderklassen forholdt seg positivt til bolsjevistrevolusjonen; derimot skydde bøndene og den utdannede klasse den sterkt. Ingermanlenderne ble tvunget inn i det nye forvaltningssystemet, der det nå var det bolsjevistiske partimaskineriet som overvåket maktbruken. Den ingermanlandske kirkesentrale konservatismen endret seg med ett slag til krigskommunisme. Av den ingermanlandske befolkningen var det tusenvis som flyktet til Finland; noen kjempet i de hvite generalenes tropper, noen derimot med våpen i hånd i de rødes rekker for den nye sovjetstaten (Nevalainen 1992, 237–253, Saressalo 2000, 29–31).

Den store forvirringen ble likevel etterfulgt av den såkalte NEP-tiden, som på begynnelsen av 1920-tallet skapte håp, da det ble tillatt med delvis privat foretaksomhet blant bøndene. Bakenfor må man se bekjempelsen av en rådende hungersnød og en materiell omsorg for storbefolkningen i St. Petersburg. Dette ble likevel etterfulgt av en kollektiveringsbølge på 30-tallet, som til sist ødela de ingermanlandfinske bygdesamfunnene, og i stedet brakte en sovjetkultur som strebet mot enhetlighet, og den nye voldelige sovjetnasjonale skapelsesprosessen.

Da kollektiviseringen begynte i 1929, var det i Sovjetsamveldet i alt 137 500 ingermanlendere, hvorav det var 121 500 finner, 15 600 ingriere og enda også knapt 700 votere. Da man var kommet frem til andre verdenskrig, hadde det i løpet av ti år omkommet ca. 50 000 av dem, på forskjellige måter tilintetgjort av sovjetstaten. Allerede i den første fasen ble det i 1929 forflyttet 18 000 ingermanlendere til Kola, Hiipinä,

Ural og Sibir og Kazakhstan. Man må merke seg at befolkningsforflytningene og tilintetgjørelsene slett ikke bare rettet seg mot ingermanlenderne, men i årene 1930–32 regner man at det i Sovjetunionen ble forflyttet iallfall 3.4 millioner mennesker fra sine bosteder til fjerne avkroker av landet, til umenneskelige forhold – for å tilintetgjøres. Den andre masseforflytningen skjedde i årene 1935–36, da i alt 27 000 ingermanlendere ble ført bort fra sine hjem. Med i helhetsbildet må man også regne de ca. 25 000 ingermanlendere som under Stalins forfølgelser enten ble skutt som folkets fiender, ble forvist under krigsårene eller som døde i nærheten av fronten. Fra og med høsten 1942 ble hele den resterende befolkningen, 63 205 mennesker, flyttet fra Ingermanland til Finland, i sikkerhet for det sovjetiske angrepet som var ventet fra Leningrad til Estland – over Ingermanland. Denne befolkningsforflytningen var basert på frivillighet. Etter krav fra Sovjetunionen ble denne befolkningen, 56 869 mennesker, tvangsflyttet tilbake bak østgrensen i 1944–45; man propaganderte for det med mulighet til å vende hjem – hjemmet viste seg å befinne seg i det sentrale Russland. Seinere ble en del av dem enda dirigert til migrasjonsleirer og til forvisning Sibir (Saressalo 2000, 29–37). Først på slutten av 1950-tallet kunne de som hadde overlevd etter hvert vende tilbake til sin hjemtrakt, for å finne at den var tatt i besittelse av dens nye innbyggere, og ingermanlandfinnenes diaspora fortsatte. Folket slo seg ned i Karelen, Leningrad-området og Estland.

Av finner, altså også andre enn ingermanlandfinner, var det ifølge en folketelling i 1989 i alt 67 359 personer i Sovjetunionen. De har altså russisk pass, de er russiske statsborgere, men av nasjonalitet (av etnisitet) er de finner. De fleste av dem hører likevel til ingermanlandfinnene. Størstedelen av denne befolkningen er sterkt russifisert. Flest av dem som har bevart språket sitt finner man i Den karelske republikken (Karjalan tasavallassa), og også i Leningrad-området kan

man på landsbygda treffe folk som kan finsk. Den eldste årsklassen utgjøres av personer som er født før 1930-tallet, hvorav majoriteten enda taler finsk som sitt hjemmespråk. Av dem som er født på 1930–1950 -tallet er det nesten like mange som taler finsk som de som taler andre språk, og av dem som er født på 1960-tallet er morsmålet for de fleste russisk eller estisk.

I 1990 ble det i Finland fattet et vedtak om at ingermanlandfinnene skal behandles som tilbakeflyttere, og de har altså mulighet til å flytte til Finland innenfor en viss kvoteramme. Dette førte i begynnelsen til en nærmest ukontrollert flytting, og kriteriene for å være berettiget til flytting er da også i årenes løp blitt revidert. Det bor nå ca. 30 000 tilbakeflyttere i Finland. En del av dem har naturligvis allerede fått finsk statsborgerskap (Saressalo 2000, 37–43, 45–47).

I Ruija gikk man likevel ikke like langt i fornorskingsprosessene. Dog har den kulturelle assimilasjonspolitikken fra slutten av 1800-tallet til årene etter andre verdenskrig vært temmelig streng, og har ført til en klar fornorskning så vel språklig som kulturelt i hele området. (Eriksen-Niemi 1981). På nytt må det konstateres at det i Ruija ikke oppstod noen folkebevegelse som kunne blitt ansett som finsknasjonal. Den kulturelle og nasjonale basisen for også den nye migrasjonen etter midten av 1800-tallet var enda ustabil. Den nasjonale oppvåkningen i sør hadde ikke spredt seg til emigrasjonens sentrale områder, hovedsakelig på grunn av det mangelfulle skolevesenet, og heller ikke denne befolkningsdelen kunne ha det samme nasjonale verdensbildet som de som seinere flyttet ut i verden fra det selvstendige Finland. Dog har det å kjenne sin egen kulturbakgrunn vært viktig, og i de små samfunnene har det enda overlevd en kulturell identitet. En klar nasjonalfinsk identitet finner man imidlertid først blant den finske migrasjonsbefolkningen fra etterkrigstiden. Det er enda et åpent spørsmål hvordan den nåværende kvenaktivismen vil influere på etnisitetsforståelsen blant den

finskættede befolkningen, fordi prosessen enda er uavsluttet. Det synes likevel som om etterkommerne etter migrantene på 1800-tallet – hovedsakelig i det østlige Ruija, har en i noen grad ulik oppfatning av sin etniske bakgrunn enn de aktivistene som opptrer offentlig. Det er likevel sikkert at det er vanskelig for en utenforstående å forstå det mentale fornorskingspresset på individnivå hos minoritetsbefolkningen, som varte gjennom flere generasjoner; i noen tilfeller kan det dreie seg om samme tunghetsgrad som det å bli tvunget bort fra en hjemtrakt som i generasjoner er blitt oppfattet som ens egen.

Sluttord

Ingermanlandfinnene har egne nasjonale organisasjoner så vel i Finland, i Karelen, i St. Petersburg som i Estland. Dessuten fungerer i Sverige Ingermanlendingenes forbund (Inkeriläisten liitto). Disse prøver å holde ved like det (ingermanland)finske, som var sterkt levende de første årene av 1900-tallet før sammenbruddet begynte. Organisasjonene drives delvis med økonomisk støtte fra den finske stat, og når det gjelder det åndelige livet, og med det restaurering av sentrale kirker og utdanning av prester, er det den evangelisk-lutherske kirken i Finland som gir sin bistand. Organisasjonene i St. Petersburg og delvis også i Karelen søker å være til hjelp også med det å forberede seg til flytting til Finland og med å oppfylle kriteriene (språkkriteriene). Alle organisasjonene driver også et omfattende sosialt arbeid blant den aldrende ingermanlandfinske befolkningen (Saressalo 2000, 48–56).

Kvenaktivismen i Ruija har gjennom et par tiår både lyktes og også ikke lyktes med å søke internasjonal politisk og nasjonal status for den finskættede befolkningen. Det å få status som historisk nasjonal minoritet har ikke vært nok for aktivistene. Anstrengelsene for å få status som urbefolkning er alvorlige. Et stadium i dette arbeidet er å få språket kvenene taler som

skriftlig språk. Jeg har i de siste månedene fått følge det vepsiske folkets kamp for sin eksistens i Det moderne Russland (Nyky-Venäjällä) og bestrebelsene med å utvikle talt vepsisk til skriftspråk, som er knyttet til denne kampen. Fordi arbeidet i begge kulturene enda pågår, er det ikke grunn til å kommentere det videre i denne sammenhengen. Kanskje kan man i nærmeste framtid lete etter paralleller i disse prosessene. Dersom den lykkes, kan prosessen med å skape et kvensk språk fremme anerkjennelsen av kvenene som en del av helheten av østersjøfinske folk, når man skisserer denne helheten ved hjelp av vår tids forskningsmetoder og uten stormakts- eller nasjonalpolitisk ballast.

Til norsk ved Hanne Elin Utvik

Kilder

- Beronka, Johan (1933), *Vadsø bys historie*. Med spredte bidrag til Varangers historie. Vadsø.
- Bjørklund, Ivar (1985), *Fjordfolket i Kvænangen*. Tromsø.
- Eriksen, Knut Einar – Niemi, Einar (1981), *Den finske fare*. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940. Oslo.
- Ervasti, A. V. (1884), *Suomalaiset Jäämeren rannalla*. Matkamuielmia. Oulu.
- Fellman, Jacob (1906), *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken*. IV. Helsingfors.
- Fjellström, Phebe (1965), *Varifrån kommer Birkarlarna*. Rig 48.
- Haavio, Martti (1965), *Bjarmien vallas kukoistus ja tuho*. WSOY. Porvoo – Helsinki.
- Julku, Kyösti (1986), *Kvenland – Kainuunmaa*. Studia Historica Septentrionalia 11. Jyväskylä.
- Kirkinen, Heikki (1992), *Inkerinmaan keskiaika ja uuden ajan alku vuoteen 1617*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Kotkurkina, Svetlana (2005), *Ves ja vepsäläiset – huomioita muinaiskansan vaiheista*. Teoksessa *Vepsä. Kansa, kieli ja kulttuuri*. Toimittanut Lassi Saressalo. SKS. Helsinki.
- Nevalainen, Pekka (1992), *Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Paulaharju, Samuli (1928), *Ruijan suomalaisia*. SKS. Helsinki.
- Paulaharju, Samuli (1935), *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. SKS. Helsinki.
- Qvigstad Just (1921), *Den kvenske indvandring til Nord-Norge*. *Tromsø Museums aarshefter* 43.
- Saloheimo, Veijo (1992), *Inkerinmaan asutus ja väestö 1618-1700*. Teoksessa, *Pekka & Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Saressalo, Lassi (1996), *Kveenit*. Tutkimus erään norjalaisen vähemmistön identiteetistä. SKS. Helsinki.
- Saressalo, Lassi (2000), *Inkeri*. Kertomus Inkerin kansoista ja kulttuureista. Tampereen museoiden julkaisuja 56. Tampere.
- Skogman, Dag (1870), *Suomalaiset Ruotsissa ja Norjassa*. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. II:8. Helsinki.
- Uino, Pirjo (1992), *Inkerinmaan esihistoria*. Teoksessa *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. SKS. Helsinki.
- Vahtola, Jouko (1980), *Tornionjoki ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Studia Historica Septentrionalia 3. Kuusamo.
- Vilkuna, Kustaa (1957), *Kaimuu – Kvenland*. Missä ja mikä? Turku.
- Wiik, Kalevi (2002), *Eurooppalaisten juuret*. Atena Kustannus. Jyväskylä.

Tilleggsinformasjon:

www.kveeniland.com

www.kevener.no

www.inkeri.com